

ANTIČKA BUDVA

ZBORNİK RADOVA S MEĐUNARODNOG
MULTIDISCIPLINARNOG NAUČNOG SIMPOZIJUMA PO POZIVU
ODRŽANOG U BUDVI 28–30. NOVEMBRA 2018. GODINE

UREDNIK
DUŠAN MEDIN

BUDVA
2021.

ANTIČKA BUDVA

Izdavač

JU Muzeji i galerije Budve

Za izdavača

Mr Lucija Đurašković

Glavna i odgovorna urednica

Mr Lucija Đurašković

Redakcija

Mr Lucija Đurašković, predsjednica

Jovo Đurović

Dušan Medin, MA

Milica Stanić Radonjić, MA

Mr Itana Lalović, sekretarka

Recenzenti

Dr Branko Kirgin

Dr Miroslav Luketić

ANTIČKA BUDVA

ZBORNİK RADOVA S MEĐUNARODNOG
MULTIDISCIPLINARNOG NAUČNOG SIMPOZIJUMA PO POZIVU
ODRŽANOG U BUDVI 28–30. NOVEMBRA 2018. GODINE

UREDNIK
DUŠAN MEDIN

BUDVA
2021.

KO SU BILI STANOVNICI ANTIČKE BUDVE?

DOC. DR ZORICA KUZMANOVIĆ
Odeljenje za arheologiju
Filozofski fakultet
Univerzitet u Beogradu
Beograd, Srbija
zoricakuzmanovic@gmail.com

Sažetak. Ovogodišnji jubilej posvećen arheološkim otkrićima antičke nekropole u Budvi prilika je da se, s određene vremenske distance, sagledaju i preispitaju utvrđeni fenomeni i procesi iz prošlosti, odnosno rezultati dosadašnjih istraživanja, kako bi se znanje o njima produbilo novim, savremenim naučnim perspektivama i pristupima. Od vremena prvih istraživanja u Budvi do danas, arheološka disciplina se razvijala i menjala u svakom, teorijskom, metodološkom i interpretativnom pogledu, te je, stoga, za očekivati da neki od prvobitnih rezultata istraživanja budu kritički sagledani i preispitani, kako bi se tim putem otvorio prostor za formulisanje novih istraživačkih pitanja i tumačenja prošlosti ovog područja. U tom kontekstu, rad ima za cilj da preispita i problematizuje prethodne zaključke i pretpostavke o tome ko su bili stanovnici antičke Budve, te da, na bazi savremenih pristupa i znanja, ponudi još jedan ugao tumačenja. Za razliku od tradicionalnog, kulturnoistorijskog pristupa, koji, odgovarajući na ovo pitanje, koristi etno-kulturnu atribuciju nalaza kao ključni metodološki postupak, savremena perspektiva nalaže da se, kao nužan preduslov u rešavanju pomenute dileme, obrazlože društveni i kulturni aspekti na kojima se mogao zasnivati identitet stanovnika antičke Budve. Tek pošto se, tim putem, predoči širi društveni i kulturni kontekst vremena u kojem se formiralo naselje u Budvi, postaće jasnije kako arheološki ostaci s njene nekropole mogu pomoći u odgovoru na pitanje – ko su bili stanovnici antičke Budve.

Ključne reči: antička Budva, funerarni ostaci, posmrtni rituali, mit o Kadmu, kolektivni identitet, kult predaka

UVOD

U naučnoj tradiciji dugoj više od dva veka, arheološko tumačenje prošlosti obeleženo je, pretežno i dominantno, zanimanjem za pitanja etno-kulturnog porekla i identiteta stanovnika određenog područja. Iako je takav trend bio naročito izražen u kulturnoistorijskoj arheologiji 19. i prve polovine 20. veka, isto pitanje je, u izvesnom smislu, aktuelno i u savremenoj arheologiji. Ako pogledamo šta su bile vodeće arheološke teme i istraživanja u proteklih nekoliko decenija, videćemo da je pitanje kolektivnog identiteta, u širem smislu, izrazito prisutno i u radovima savremenih istraživača. Ono što, pak, razlikuje savremeni arheološki pristup u odnosu na tradicionalni jeste način na koji se razume i definiše koncept kolektivnog identiteta. Za razliku od tradicionalnog pristupa koji identitet, naročito etnički, razume esencijalistički, kao društvenu zadatost i činjenicu koju je moguće objektivno utvrditi, savremeni pristup ovo odbacuje i bazira se na konstruktivističkom razumevanju kolektivnih identiteta. To podrazumeva da identitet koji deli grupa ljudi (etnički, kulturni, religijski, statusni i sl.) nije statičan i monolitan entitet, nego fluidna i dinamična/promenljiva vrsta kolektivne samosvesti koja nastaje u procesu društvene interakcije, na bazi opaženih/konstruisanih sličnosti i razlika u odnosu na pripadnike druge grupe.¹ S obzirom na takvo razumevanje, fokus istraživanja se pomerio od nastojanja da se utvrde objektivne granice određenih društvenih grupa ka pokušaju da se objasne kulturne prakse koje, u određenim istorijskim i društvenim okolnostima, dovode do toga da se među grupom pojedinaca uspostavi kolektivno samoprepoznavanje i osećaj pripadnosti istoj grupi.

Imajući na umu ovu dosta važnu promenu u pogledu arheološkog pristupa, namera ovog rada je da aktuelizuje, problematizuje i iznova odgovori na pitanje ko su bili stanovnici antičke Budve. S obzirom da su ostaci najstarijeg naselja i dalje malo poznati i istraženi, u razmatranju pomenu-tog pitanja biće analizirani prevashodno arheološki ostaci „helenističke

¹ Jones, S. *The Archaeology of Ethnicity. Constructing identities in the past and present*. London: Routledge, 1997; Hall, J. M. *Hellenicity: Between Ethnicity and Culture*. Chicago: University of Chicago Press, 2005; Diaz-Andreu, M. et al. *The Archaeology of Identity. Approaches to Gender, Age, Statues, Ethnicity and Religion*. London: Routledge, 2005; Insoll, T. (ed.) *The Archaeology of Identities*. London: Routledge, 2007; Babić, S. „Arheologija i etnicitet”. *Etnoantropološki problemi* 1. Beograd 2010, 137–149.

nekropole” u Budvi, otkriveni 1936. godine i, potom, istraživani tokom dve arheološke kampanje 1953–1954. i 1980–1981. godine.²

Sledstveno tradiciji kulturnoistorijske arheologije, okosnica dosadašnjeg pristupa u istraživanju budvanske nekropole bila je potreba da se na bazi stilsko-tipološke analize arheoloških ostataka ustanovi etnička i kulturna pripadnost pokojnika, kako bi se, tim putem, odredio etnički i kulturni karakter zajednice koja je tu sahranjena. U skladu s ovim, kao ključno, formulisano je pitanje porekla njenih stanovnika, odnosno da li je Budva, pre nego što je ušla u sastav Rimskog carstva, bila grčko ili ilirsko naselje. Još od vremena najranijih arheoloških otkrića dominira stanovište da je Budva bila originalno ilirsko naselje, budući da se nalazi u području koje grčki i rimski izvori pripisuju ilirskim plemenima. S druge strane, sačuvano mitsko predanje koje osnivanje Budve pripisuje tebanskom kralju Kadmu, pored niza arheoloških ostataka u okviru nekropole koji su importovani ili izrađeni po uzoru na grčke proizvode iz južne Italije i Egeje, bili su povod rasprostranjenom tumačenju da je prvobitno ilirsko naselje u Budvi kasnije, tokom grčke kolonizacije, naseljeno kolonistima, trgovcima i zanatlijama grčkog porekla.³ S obzirom na nepostojanje direktnih pisanih podataka o tome da je bila osnovana kao grčka kolonija u užem smislu, za Budvu se često tvrdilo da je bila *emporion* – trgovačko naselje preko kojeg su Grci stupali u trgovačke odnose i razmenu s „varvarskim svetom”. U krajnjem ishodu takvih razmatranja prevladalo je stanovište da je Budva bila helenizovano

² Abramić, M. „Antikni nalazi u Budvi”. *Гласник Народної универзитетна Бюке Кошорске* 1–3. Котор 1937, 33–41; Петровић, Ј. „Некропола у Будви”. *Уметнички иреплег* 6, Београд 1939, 168–172; Мано-Zиси, Ђ. и Лј. Поповић. *Илири и Грци: њихови културни односи и прошлостинаше земље на основу археолошког материјала*. Београд: Народни музеј, 1959; Поповић, В. „Античка Будва: археолошке специфичности”. У: Ђурашковић, Л. (ур.) *Будва: град краља Кадма*. Будва: Copyright: Patent, 2009, 164–183; Марковић, Ћ. *Античка Будва: некрополе: истраживања 1980–1981*. Подгорика: Матика црногорска, Огранак Будва, 2012.

³ Abramić, M. „Antikni nalazi u Budvi”, 33, 35; Петровић, Ј. „Некропола у Будви”, 22; Гарашанин, М. „Црна Гора у освит писане историје”, 99–100; Мано-Zиси, Ђ. и Лј. Поповић. *Илири и Грци: њихови културни односи и прошлости наше земље на основу археолошког материјала*; Стипчевић, А. *Илири*. Загреб: Школска књига, 1989, 34; Марковић, Ћ. *Археологија Црне Горе*, 343; Марковић, Ћ. *Античка Будва: некрополе: истраживања 1980–1981*; Срејовић, Д. „Митска историја Будве”. У: Ђурашковић, Л. (ур.) *Будва: град краља Кадма*. Будва: Copyright: Patent, 2009, 20; Поповић, В. „Античка Будва: археолошке специфичности”, 174; Папазоглу, Ф. *Изисторијеа нтичког Балкана*. Београд: Equilibrium, 2007, 74.

naselje u kojem je lokalna populacija prihvatila ukus i običaje grčkih doseljenika.

Od poslednjih istraživanja u Budvi do danas, arheološki pristup funernim ostacima bio je predmet brojnih diskusija i preispitivanja. Dominantna tradicija etno-kulturne atribucije na osnovu načina sahranjivanja do danas je mnogo puta kritikovana i dobrim delom odbačena. U međuvremenu, došlo se do novih teorijskih pretpostavki i uvida u mogućnosti zaključivanja i tumačenja na osnovu arheoloških ostataka posmrtnih rituala. Otuda proizlazi i osnovna namera ovog rada – da se postojeći rezultati istraživanja antičke nekropole u Budvi prošire i sagledaju iz nešto drugačije perspektive u odnosu na tradicionalni kulturnoistorijski pristup. Da bi se to učinilo, biće neophodno da se u nastavku teksta, najpre, osvrnemo na diskusije koje su proteklih decenija vođene u pogledu mogućnosti arheološkog zaključivanja na osnovu ostataka posmrtnih rituala. Uzimajući u obzir uvide do kojih se tim putem dolazi, uslediće, u drugom delu rada, pokušaj da se iznova odgovori na pitanje – ko su bili stanovnici antičke Budve?

ARHEOLOGIJA POSMRTNIH RITUALA

Nastojanje da se na bazi načina sahranjivanja odredi etnička pripadnost stanovnika određenog područja ima dugu tradiciju u okviru arheologije i takva praksa je sve do pred kraj 20. veka bilo mahom opšteprihvaćena. Osnovna teorijska pretpostavka na kojoj je baziran takav pristup temelji se na ideji da posmrtni rituali predstavljaju „najkonzervativniji” aspekt određene kulture, te da zbog toga mogu biti etno-kulturno indikativni.⁴ Kritičko preispitivanje teorijskih i metodoloških osnova arheologije, koje je započelo procesnom kritikom šezdesetih godina 20. veka, te nastavljeno i produbljeno u radovima postprocesnih arheologa tokom osamdesetih i

⁴ Benac, A. „O identifikaciji ilirskog etnosa”. *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja* XI. Sarajevo 1973, 100; Čović, B. „Osnovne karakteristike materijalne kulture Ilira na njihovom centralnom području”. U: Benac, A. (ur.) *Simpozijum o teritorijalnom i hronološkom razgraničenju Ilira u praistorijsko doba*. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, 1964, 98; Гарашанин, М. „Ка историјској и етничкој интерпретацији сахрањивања под тумулима на илирском подручју”, 2; Гарашанин, М. „Настанак и порекло Илира”. У: Гарашанин, М. (ур.) *Илири и Албанци*. Београд: Српска академија наука и уметности, 1988, 21; Srejskić, D. „Karagač and The Problem of Ethnogenesis of Dardanians”. *Balkanica* IV. Beograd 1973, 79–80.

kasnije, dovelo je do postepenog napuštanja kulturnoistorijske paradigme, odnosno ideje da arheološki ostaci mogu biti pouzdan putokaz u rešavanju pitanja etničke strukture i porekla etničkih grupa u prošlosti.⁵

Trebalo bi, međutim, primetiti da su pojedini istraživači, daleko pre pojave pomenutih kritičkih škola mišljenja, ukazivali na problem, odnosno na nemogućnost da se na osnovu posmrtnih rituala zaključuje o etničkoj pripadnosti određene zajednice. U tom kontekstu, značajno je pomenuti rad američkog antropologa i arheologa Luisa Alfreda Krebera, koji je još 1927. godine izneo kritiku na račun rasprostranjene prakse zaključivanja o etničkoj strukturi na bazi analize posmrtnih običaja.⁶ Rukovodeći se etnografskim podacima o načinu sahranjivanja na području južne Amerike, referišući osim toga i na određene primere s teritorije Afrike i Australije, Kreber je utvrdio da ne postoji direktna korelacija između određene etničke ili plemenske grupe i određenog načina sahranjivanja, te da se posmrtni rituali ne mogu smatrati pouzdanim načinom za utvrđivanje etničkih granica, migracija i sl. Iako je Kreberov rad prvobitno ostao nezapažen u arheologiji, zaključci do kojih se tada došlo iznova su aktuelizovani i prošireni u kontekstu procesne i postprocesne arheologije koje su takav pristup definitivno napustile.

Osim što je osporio direktnu vezu između načina sahranjivanja i etničkog identiteta, Kreber je, u pomenutom radu, takođe doveo u pitanje i drugo široko rasprostranjeno stanovište u arheologiji, a to je da posmrtni rituali reflektuju društvenu i statusnu strukturu određene zajednice. Tačnije, sam Kreber i kasniji istraživači, koji su sledili i razvijali njegove argumente, nisu osporili činjenicu da postoje mnogobrojni primeri u kojima su društveni statusi evidentno iskazani kroz specifičnu formu posmrtnog rituala (tipičan

⁵ Binford, L. R. „Mortuary practices: their study and their potential”. In: Brown, J. A. (ed.) *Approaches to the Social Dimensions of Mortuary Practices*. Cambridge: Society for American Archaeology, 1971, 6–29; Brown, J. A. „The Dimensions of Status in the Burials at Spiro”. In: Brown, J. A. (ed.) *Approaches to the Social Dimensions of Mortuary Practices*. Cambridge: Society for American Archaeology, 1971; Chapman, R. et al. *The Archaeology of Death*. Cambridge: Cambridge University Press, 1981; Palagi and Abramovitch 1984; Bartel 1982; Cannon, A. „The Historical Dimension in Mortuary Expressions of Status and Sentiment”. *Current Anthropology* 30/4. Chicago: The University of Chicago Press, 1989, 437–458; Pearson, M. P. „Mortuary Practices, Society and Ideology”. In: Hodder, I. (ed.) *Symbolic and Structural Archaeology*. Cambridge: Cambridge University Press, 1982, 99–113.

⁶ Kroeber, A. L. „Disposal of the Dead”. *American Anthropologist* 29. Arlington 1927, 308–315.

su primer „kneževski grobovi” gvozdenog doba),⁷ nego su doveli u pitanje pretpostavku da društvena struktura ima determinišući i nužan uticaj na način izvođenja posmrtnog rituala. Primera radi, etnografske analogije na koje su ukazali Piter Uko (1969),⁸ Kristofer Kar (1995)⁹ i drugi pokazuju da je većina karakteristika posmrtnog rituala (tretmantela, forma groba, grobni prilozi, mesto sahrane, struktura i organizacija nekropole) uslovljena čitavim nizom, tj. kompleksom faktora i okolnosti od kojih su neke u vezi s društvenom strukturom, dok su druge određene religijskim uverenjima, ideološkim konstruktima, te različitim fizičkim i ekološkim okolnostima. Štaviše, ispostavlja se da u načinu izvođenja posmrtnih rituala postoji „multivarijantna kauzalnost”, te da je određivanje pojedinih arheoloških varijabli kao isključivih indikatora društvene strukture, sistema verovanja ili bilo kojeg drugog kulturnog ili ekološkog aspekta, izrazito problematično.¹⁰

Sve pomenuto navodi da savremena arheologija mora da prihvati stajnište da ne postoji nikakva direktna i nužna korelacija između posmrtnih rituala i bilo kojeg pretpostavljenog uzroka, bilo da je reč o etničkoj pripadnosti, religijskoj orijentaciji, društvenom statusu, okolnostima ekološkog okruženja i sl., iako svaki od pomenutih faktora može uticati na način izvođenja posmrtnog rituala. Okolnosti u kojima će neki od pomenutih faktora imati veći ili manji uticaj pokazuju se kao kontekstualno i kulturno specifične i, stoga, nesvodive na neki opšti nivo generalizacije.¹¹ Ukratko,

⁷ Čović, B. „Kneževski grobovi glasinackog područja”. У: Гарашанин, М. (ур.) *Сахрањивање код Илира*. Београд: Балканолошки институт САНУ, 1979, 143–169; Палавистра, А. *Кнежевски гробови старијеј изводеној доба на централном Балкану*. Београд: Балканолошки институт САНУ 1984; isti, „Strongholds of Power: The Territorial Aspect of Princely Tombs of the Early Iron Age in the Central Balkans”. *Balkanika XXVI*. Београд 1995, 35–56; Бабић, С. *Поїлаврство и њолис*; Babić, S. „Princely Graves of the Central Balkans: Critical history of research”. *Journal of European Archaeology* V/1. Cambridge 2002, 70–88.

⁸ Ucko, P. J. „Ethnography and Archaeological Interpretation of Funerary remains”. *World Archaeology* vol. 1, no. 2. (1969), 262–280.

⁹ Carr, C. „Mortuary practices: Their social, philosophical-religious, circumstantial, and physical determinants”. *Journal of Archaeological Method and Theory* 2 (1995), 105–200.

¹⁰ Carr, C. „Mortuary practices: Their social, philosophical-religious, circumstantial, and physical determinants”, 188–189.

¹¹ Hodder, I. *Symbols in Action. Ethno-archaeological Studies of Material Culture*. Cambridge: Cambridge University Press, 1982; isti, *Reading the Past*. Cambridge: Cambridge University Press, 1986.

nastojanje da se način izvođenja posmrtnih rituala, kao i ljudsko ponašanje generalno, svedu na nivo zakonomernih relacija, čemu je bila naročito sklona procesna škola mišljenja, ispostavlja se kao upitno i neopravdano.

S obzirom na nepostojanje bilo kakvih direktnih pravilnosti, posmrtnih rituale je potrebno analizirati i istraživati s obzirom na kontekst iz kojeg potiču. Reč kontekst ovde se koristi u jednom dosta širokom značenju. Može da se odnosi na fizički kontekst nekropole ili konkretnog groba ili nalaza unutar groba, dok u isto vreme može, takođe, da referiše na šire shvaćen kulturni, istorijski, društveni, ritualni i bilo koji drugi kontekst koji može da ukaže na okolnosti koje određenom načinu sahranjivanja mogu dati neki smisao (s obzirom na postavljeno pitanje). Drugim rečima, različita pitanja koja postavljamo u vezi s načinom sahranjivanja zahtevaju različite nivoje kontekstualne analize, a po pravilu više njih istovremeno. Opseg i nivo takve analize zavisice od niza zadatih okolnosti, pre svega, od pitanja koje se postavlja i dostupnosti potrebnih podataka. Analiza konteksta u ovom slučaju ne znači opservacija nad nekim objektivnim skupom zadatih podataka, već pokušaj da se na bazi postojećih generišu novi podaci koji određenom načinu sahranjivanja daju određeni smisao.

Rukovodeći se pomenutim principom, u nastavku rada će uslediti pokušaj da se na bazi analize šireg društvenog i kulturnog konteksta u kojem se formiralo naselje u Budvi ustanovi mogućnost tumačenja arheoloških ostataka s nekropole kako bi se, u krajnjem zaključku, odgovorilo na pitanje ko su bili stanovnici antičke Budve.

(MULTI)ETNIČKA STRUKTURA STANOVNIKA ANTIČKE BUDVE

Dosadašnji zaključci o etničkom i/ili multietničkom (ilirskom/helenističkom) karakteru antičke Budve mahom su uopšteni, tj. izvedeni na bazi retkih istorijskih izvora o ovim krajevima i po analogiji na druge istovremene lokalitete u okruženju.¹² Međutim, arheološki podaci prikupljeni tokom istraživanja budvanske nekropole sami po sebi ne pružaju osnovu za bilo kakvo pouzdano zaključivanje o pretpostavljenoj etničkoj strukturi stanovništva.

¹² Kirigin, B. „The Greeks in Central Dalmatia: Some New Evidence”. *Greek Colonists and Native Populations. Proceeding of the First Australian Congress of Classical Archaeology* (Sydney, July 1989). Humanities Research Centre and Clarendon Press 1990, 291–321.

U osnovi, način sahranjivanja na budvanskoj nekropoli od najranijeg perioda, ali i tokom kasnijih vekova prilično je uniforman i ne ukazuje na naročite razlike među grobovima kada je reč o tretmanu tela, pogrebnim prilozima i načinu ukopavanja, koje bi poslužile kao osnov za zaključivanje o eventualnim etničkim razlikama. Svi grobovi starijeg horizonta (okvirno datovanih u helenistički period, od 4. do 1. veka p. n. e.) karakteriše inhumacija u opruženom položaju s rukama opruženim pored tela. Što se tiče samog groba, u većini slučajeva (78%) radi se o pravougaonim grobnicama zidanim od lomljenog i pritesanog kamena, složenog u nekoliko horizontalnih redova bez upotrebe maltera i s pokrivačem od masivnih kamenih ploča. U takvim grobovima često je sahranjeno više individua (2–5), te se pretpostavlja da su služili kao porodične grobnice.¹³ U slučaju kada je ista grobnica korišćena za veći broj sukcesivnih sahrana, osteološki ostaci prethodne sahrane su prikupljeni i slagani uz jednu od dužih strana kako bi se na suprotnoj strani obezbedio prostor za novu sahranu. Osim pomenutih, konstatovani su retki, pojedinačni slučajevi u kojima je grobna konstrukcija umesto od kamena građena od opeke, zatim grob formiran od naspramno postavljenih tegula, te jednostavne grobne rake bez ikakve arhitekture. Kada je reč o nadgrobnim obeležjima, postoje indicije da su iznad grobova postavljane nadgrobne stele, kao i da su pojedine grupe grobova bile ograđene nadzemnim kamenim zidom, s tim da su podaci o ovome mahom nesigurni i slabo dokumentovani.¹⁴

Bez obzira na izvesne razlike u pogledu raznovrsnosti i načina izrade priloga koji se nalaze uz pokojnike, moguće je ustanoviti određene elemente uniformnosti na nivou većine sahrana. Statistički podaci koji su, za potrebe ovog rada, izvedeni na osnovu publikovanih rezultata terenskih istraživanja (1980–1981) ukazuju na visoku zastupljenost pojedinih vrsta priloga u grobovima.¹⁵ Najučestalija vrsta priloga su keramički skifosi i pehari. Ako ove posude, zbog iste funkcije koju obavljaju, tretiramo zbirno – kao keramičko posuđe namenjeno ispijanju tečnosti, onda se njegova zastupljenost

¹³ Marković, Č. *Antička Budva: nekropole: istraživanja 1980–1981*, 15–16.

¹⁴ Abramić, M. „Antikni nalazi u Budvi”, 35–34; Marković, Č. *Antička Budva: nekropole: istraživanja 1980–1981*, 15.

¹⁵ Statističkom analizom obuhvaćeni su grobovi koji su, prema klasifikaciji Čedomira Markovića, rukovodioca istraživanja, označeni kao helenistički. Iz tog uzorka izostavljena su dva groba (inv. br. 3; 4) koja su evidentno bila uništena ili opljačkana pre iskopavanja. Pošto osim zidane grobnice nije preostao nijedan prilog kao ni delovi skeleta, ovi grobovi nisu relevantni za statistiku o zastupljenosti pojedinih vrsta priloga, tako da u ukupnom uzorku ima 32 groba, umesto 33, koliko ih je registrovano u publikovanoj terenskoj dokumentaciji.

može konstatovati u 84% grobova (tabela 3). U drugu, mada srodnu, grupu nalaza mogle bi se svrstati posude za čuvanje, prenošenje i pripremu tečnosti (oinohoe, krčazi, bokali, pelike, amfore, luginosi, krateri) koje su zbirno zastupljene u 80% grobova (tabela 4). Ako bismo, pak, sve pomenute vrste posuda svrstali u istu grupu posuđa za tečnost, onda se takvi prilozi mogu odrediti kao najzastupljenija vrsta priloga koja se pojavljuje u 93% grobova (tabela 5). U tom slučaju, druga najzastupljenija vrsta priloga bili bi balzamarijumi (80%), namenjeni čuvanju ulja i kozmetičkih proizvoda (tabela 1). Posude za hranu (zdele, tanjiri i sl.), iako prisutne u manjem procentu u odnosu na posuđe za tečnost, takođe su relativno česte (64%, tabela 2). Nakit i oružje zastupljeni su u, praktično, istom procentu (45–48%), s tim da i jedno i drugo daleko zaostaju za pomenutim, najučestalijim priložima (tabela 1). Daleko ređe nalaze se figurine (22%) i svetiljke (16%), dok se svi drugi prilozi iz grobova (alatke za higijenu – strigili, kašike, konjske mamuze, novac, ostaci predmeta nepoznate namene) javljaju u manje od 10% slučajeva (tabela 1). Poređenja radi, slična struktura pogrebnih priloga u kojoj dominiraju posude za konzumiranje tečnosti konstatovana je u okviru helenističke nekropole (lokaliteti Martvilo i Vlaška njiva) na ostrvu Vis (Issa).¹⁶

Kao što vidimo, posuđe namenjeno konzumiranju tečnosti i hrane¹⁷ i balzamarijumi predstavljaju gotovo redovni ostatak posmrtnih rituala na budvanskoj nekropoli. Uzimajući u obzir da su sve druge vrste priloga zastupljene s procentom ispod 50%, moglo bi se zaključiti da su ritualne aktivnosti vezane za hranu i piće i za negu tela pokojnika izvođene kao redovni deo sahrane, bez obzira na pretpostavljene etničke razlike stanovnika Budve. Potrebno je, ipak, reći da su pomenuti podaci okvirni, s obzirom da je, zbog većeg broja pokojnika sahranjenih u okviru iste grobnice, nemoguće utvrditi kome je originalno pripadao koji prilog. Brojčana zastupljenost pojedinih predmeta u odnosu na broj sahranjenih individua u grobu, ipak, ostavlja mogućnost da se pretpostavi da je većina pokojnika uz sebe imala pomenute redovne vrste priloga.

¹⁶ Kirigin, B. „The Greeks in Central Dalmatia: Some New Evidence”, Table 1, 305–308. Ugarković, M. *Geometrija smrti: isejski pogrebni obredi, identitet i kulturna interakcija. Antička nekropola na Vlaškoj njivi, na otoku Visu* dio I/1. Split–Zagreb: Arheološki muzej u Splitu, Institut za arheologiju, 2019, 188–189.

¹⁷ U određenom broju grobova (38%), pored keramičkog, nalazi se i ekvivalentno metalno posuđe namenjeno konzumiranju tečnosti i hrane (pehari, zdele, patere, situle, simpulumi).

Ritualne gozbe, konzumiranje hrane i pića za vreme i nakon sahrane, inače poznate iz brojnih etnografskih i istoriografskih studija slučajeva, bile su, takođe, jedan od ključnih elemenata posmrtnog rituala u mnogim područjima kontinentalne Evrope i Mediterana tokom mlađe praistorije, mada i kasnije.¹⁸ Izrazita zastupljenost pomenutog posuđa u grobovima ukazuje da je konzumiranje hrane i pića u toku sahrane, među učesnicima rituala, moguće i uz pretpostavljeno učešće samog pokojnika, bilo središnji deo rituala koji se, uz određene varijacije, obavljao kao integralni deo svake sahrane. Balzamarijum, koji se uobičajeno razume kao kozmetička posuda namenjena čuvanju ulja i smole, poznat je i korišćen kao predmet široke namene u vežbalištima, na sportskim takmičenjima, svadbenim ceremonijama, prilikom lične higijene i sl.¹⁹ U kontekstu posmrtnog rituala, česti nalazi balzamarijuma upućuju na verovatnu upotrebu u tretmanu i pripremi tela pokojnika u toku posmrtnog rituala. Zato bi se ritualno čišćenje i priprema tela kao i ritualno konzumiranje hrane i pića mogli odrediti kao regularni uobičajeni aspekti posmrtnog rituala koji se obavljaju bez obzira na pretpostavljene etničke razlike.

Što se tiče drugih vrsta priloga – nakita, oružja i ratne opreme, oni se, iako ne nužno, mogu u ovom kontekstu smatrati posledicom rodni i statusnih razlika, ili razlika u bogatstvu, pre nego etničkih. Tradicija prilaganja oružja uz pokojnike izvesno je posvedočena u okviru bronzanog i gvozdenog doba na tzv. „ilirskom području” (mada i na širem prostoru Evrope i Mediterana), s tim da je i tada oružje bilo insignija statusnog položaja određenog dela populacije, pre nego etničke pripadnosti.²⁰ Nakit iz grobova budvanske nekropole, mahom luksuzno izrađen i često skupocen, mogao bi se, u opštekulturnom smislu, odrediti kao helenistički, s obzirom na to da su slični primerci cirkulisali u širem prostoru tadašnjeg Mediterana, ali to svakako nije dovoljno da se smatra grčkim u etničkom smislu, a još

¹⁸ Hayden, B. „Funerals as Feasts: Why are they so important?”. *Cambridge Archaeological Journal* 19/1 (2009), 29–52. Ugarković, M. 2019. *Geometrija smrti: isejski pogrebni obredi, identitet i kulturna interakcija. Antička nekropola na Vlačkoj njivi, na otoku Visu* dio I/1, 179.

¹⁹ Rotroff, S. I. „Hellenistic Pottery: Athenian and Imported Wheelmade Table Ware and Related Material,” part 1: text. *The Athenian Agora* 29 (1997), 169-178.

²⁰ Čović, B. „Kneževski grobovi glasinačkog područja”; Палавестра, А. *Кнежевски гробови сџаријеј ѓвозденој доба на централном Балкану*; isti, „Strongholds of Power: The Territorial Aspect of Princely Tombs of the Early Iron Age in the Central Balkans”; Babić, S. „*Princely Graves of the Central Balkans: Critical history of research*”; Бабић, С. *Поїлаварсїтво и полис*.

manje je verovatno da je svako ko je nosio nakit poznatih zanatskih centara tog doba bio Grk u etničkom smislu.

Kada je reč o pretpostavljenom autohtonom ilirskom stanovništvu, možemo se podsetiti da je jugoslovenska arheologija u periodu između šezdesetih i devedesetih godina 20. veka uložila dosta napora u pokušaju da identifikuje ilirski način sahranjivanja i da ustanovi poreklo, odnosno etnogenezu ilirskih plemena na području zapadnog Balkana. U krajnjem zaključku takvog istraživačkog poduhvata, došlo se do stanovišta da ritualno sahranjivanje pod tumulima predstavlja tipičan način sahranjivanja na ilirskom području te da praćenje kontinuiteta takvog načina sahranjivanja pruža osnovu za uspostavljanje prostornih i hronoloških granica Ilira.²¹ I mada je sahranjivanje pod tumulima praktikovano na širem okolnom području još od bronzanog doba, u slučaju budvanske nekropole radi se o sasvim drugačijem principu sahranjivanja u okviru ozidanih grobnica ukopanih u zemlju, bez tumula i bez kremacije. Prema tome, osim pojedinih formi i vrsta priloga za koje se smatra da su lokalne izrade (npr. neke vrste posuđa, oružje i ratna oprema) ne postoji ništa što bi ukazivalo na pretpostavljeni tipično ilirski način sahranjivanja. Ovim se nužno ne negira pretpostavka, izvedena na bazi pisanih izvora, da je stanovništvo Budve moglo biti ilirskog porekla, ali se tako nešto, na bazi arheoloških ostataka, svakako ne može dokazati.²² Kao i na mnogim drugim lokalitetima duž Mediterana, i u Budvi se ispostavlja da je razvrstavanje materijalnih ostataka na grčke i varvarske (ilirске), u pokušaju da se odredi kulturna i etnička pripadnost stanovnika, sasvim nepouzđano, pošto se uobičajeno nailazi na grobove u kojima dolazi do mešanja izrazitih formi helenističkog materijala i nalaza za koje se smatra da su lokalnog, „autohtonog” porekla:

²¹ Benac, A. „O identifikaciji ilirskog etnosa”; isti, „Neki aspekti istraživanja tumula u našoj zemlji”. U: Гарашанин, М. (ур.) *Сахрањивање код Илира*. Београд: Балканолошки институт САНУ, 1979, 15–28; isti, „Kult mrtvih na Ilirskom području u praistorijskom dobu”. U: Benac, A. (ur.) *Duhovna kultura Ilira*. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, 1984, 133–153; Čović, B. „Glasinačka kultura”. U: Benac, A. (ur.) *Praistorija jugoslovenskih zemalja V*. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, 1987, 783–804; Гарашанин, М. „Ка историјској и етничкој интерпретацији сахрањивања под тумулима на илирском подручју”. U: Гарашанин, М. (ур.) *Сахрањивање код Илира*. Београд: Балканолошки институт САНУ, 1979, 1–12.

²² O mogućem lokalnom poreklu porodičnih grobnica kakve su konstatovane u Budvi, kao i drugim istovremenim naseljima duž dalmatinske obale videti Kirigin, B. „Zapažanja o helenističkoj nekropoli Isse”. *Sahranjivanje pokojnika sa aspekta ekonomskih i društvenih kretanja u praistoriji i Antici. Materijali XX* (1985), 91–110.

uobičajena kombinacija je posuđe „grčkog porekla” i „ilirsko” oružje. Kao što su prokomentarisali drugi istraživači, nemoguće je u takvim okolnostima utvrditi da li je pokojnik bio ilirskog porekla s razvijenim ukusom za grčko vino ili Grk koji je prihvatio varvarski način ratovanja. Nijedan zaključak u ovom slučaju ne može biti dovoljno argumentovan.

Da bismo se, uprkos navedenim ograničenjima, približili odgovoru na pitanje ko su bili stanovnici Budve, nužno je da se zapitamo na kojim principima su počivali društveni odnosi i veze njenih stanovnika međusobno i u odnosu na okolno okruženje i populaciju. U pokušaju da se na ovo odgovori, potrebno je, kao što je sugerisano u prethodnom poglavlju, ostatke antičke nekropole u Budvi smestiti i analizirati u kontekstu širih društvenih, ekonomskih i kulturnih strujanja vremena iz kojeg potiču.

VELIKA GRČKA KOLONIZACIJA

Zbog niza formalnih analogija koje se uočavaju između arheoloških ostataka iz Budve i ostataka materijalne kulture s prostora grčkih gradova na Jadranu, u južnoj Italiji i Egeji, Budva bi se, u opštem smislu, mogla smatrati posledicom interkulturene razmene i komunikacije koja se, počev od arhajskog perioda i dalje tokom klasičnog i helenističkog doba, intenzivirala u širem području Mediterana i njegovog zaleđa.²³ Osim toga, sećanje na mitskog osnivača Budve, tebanskog kralja Kadma, koje je sačuvala antička tradicija, dalo je povoda mnogim prethodnim istraživačima da okolnosti za nastanak i formiranje naselja potraže u kontekstu antičke kolonizacije Mediterana. S obzirom na ustanovljeno datovanje grobova s budvanske nekropole, izvesno je da je naselje u neposrednoj blizini postojalo tek krajem 4. veka p. n. e., ali se, kao i u mnogim drugim sličnim slučajevima, smatra da su se naseobinske aktivnosti mogle odvijati i pre perioda koji je iza sebe ostavio vidljive materijalne tragove.²⁴ Tim putem došlo se do pomenutog

²³ Dzino, D. „Contesting Identities of Pre-Roman Illyricum”. *Ancient West and East* 11 (2012), 69–97; Vranić, I. „The ‘Hellenization’ Process and the Balkan Iron Age Archaeology”. In: Janković, M. A., Mihajlović, V. D. i S. Babić (eds) *The Edges of the Roman World*. Cambridge Scholars Publishing 2014, 33–48; Dimitrijević, M. „Socioeconomic Relations and Identities in the Southeastern Adriatic Iron Age”. *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja ANUBiH* 47. Sarajevo 2018, 7–26.

²⁴ Gaffney, V. et al. „Secret Histories: The Pre/Colonial Archaeological Context for Greek Settlement of the Central Adriatic Islands”. U: Cambi, N., Čače, S. i B. Kirgin (ur.) *Grčki utjecaj na istočnoj obali Jadrana*. Split: Književni krug, 2002, 25–51.

stanovišta da je Budva funkcionisala kao manje naselje, uspostavljeno zarad trgovine i razmene s okolnim „varvarskim” zaleđem već tokom 6–5. veka, odnosno krajem arhajskog doba.²⁵

Iako, kao što vidimo, nema neposrednih arheoloških dokaza da je Budva nastala krajem arhajskog doba, niti da su u njenom formiranju učestvovali grčki kolonisti, potrebno je, još jednom, kritički razmotriti ovu odmaćenu pretpostavku. Razlog za to nije da bi se pomenuta tvrdnja izričito prihvatila ili odbacila (što je sa stanovišta postojećih podataka nemoguće učiniti), već da bi se, tim putem, razmotrile moguće implikacije za dalji tok istraživanja, pod pretpostavkom da je ovo tačno.

Iako se o razlozima i mehanizmima antičke kolonizacije Mediterana i dalje istražuje i diskutuje, izvesno je da su njene posledice bile drastične i da je u konačnici društveni i kulturni poredak na širem prostoru Sredozemlja i njegovog zaleđa značajno izmenjen. U okviru tradicionalnog tumačenja smatra se da su antički Grci, odnosno kolonisti grčkog porekla, bili ključni akteri ove promene, a da je helenizacija, odnosno širenje grčke kulture bila njena ključna posledica. Kao što je već pomenuto, izraženo prisustvo grčkih importovanih proizvoda u grobovima budvanske nekropole smatrano je dokazom helenizacije, tj. širenja i prihvatanja grčke kulture među autohtonom ilirskom populacijom. Helenizacija je, po opštem shvatanju, odigrala ključnu ulogu u društvenoj evoluciji ilirskih i drugih „varvarskih” plemena i, na koncu, uticala je na formiranje Ilirske kraljevine kao prve protodržave na prostoru jugoistočne jadranske obale.²⁶

U međuvremenu, ovakva tumačenja su u izvesnom smislu korigovana i izmenjena. U intenzivnim raspravama o pitanju antičke grčke kolonizacije koje su vođene proteklih nekoliko decenija iskristalisalo se nekoliko ključnih pitanja i dilema. Šta su bili razlozi iseljavanja velikog broja stanovnika u kolonije, tačnije *apoikie*, kako ih nazivaju grčki izvori? Na koji način su se odvijali odnosi između kolonista i lokalnih stanovnika koji su naseljavali isto ili okolno područje? Suprotno tradicionalnom, helenocentičnom stanovištu, da su se „grčki” kulturni uticaji neminovno širili na „varvarsko područje”, postavlja se pitanje kakva je bila uloga kolonizacije u formiranju prepoznatljivog grčkog kulturnog identiteta, odnosno na koji način su kolonizacija i uticaj lokalnih kultura menjali same Grke i grčku kulturu? Dalje, kakva je bila uloga kolonizacije u nastanku i razvoju grčkog polisa? Ukratko,

²⁵ Гарашанин, М. „Црна Гора у освит писане историје”, 99; Stipčević, A. *Iliri*, 1989, 34.

²⁶ Papazoglu, F. *Iz istorije antičkog Balkana*, 73–81.

izražena je potreba da se širenje kulturnih uticaja u kolonijalnom kontekstu razume, ne kao jednosmerna helenizacija, već kao obostran i dvosmeran ili čak višesmeran proces koji, osim pretpostavljenog kolonizatora i kolonizovanog, uključuje i druge, manje očigledne aktere. Na kraju krajeva, došlo se do dileme da li je, uopšte, primereno koristiti koncept kolonizacije da bi se opisale društvene okolnosti perioda o kojem je reč, odnosno da li implicitno poistovećivanje grčkih *apoikia* s rimskim i kasnijim, modernim kolonijalnim iskustvom dovodi do mnogih zabluda, pogrešnih pretpostavki i implicitnih vrednosnih sudova koji kontaminiraju naše razumevanje antičkog doba.²⁷

Jedna od zabluda, koja je, iz perspektive savremene kritike, imala naročit uticaj na tradicionalno razumevanje antičke kolonizacije, tiče se pretpostavljenih ekonomskih principa kao ključnih pokretača iseljeničkih pokreta širom Mediterana. S tim u vezi, bilo je uobičajeno stanovište da su potrebe za resursima, za obradivom zemljom, izvorima metala, drveta i sl., bili ključni razlozi kolonizacije, a razvoj i širenje trgovine njen ključni ishod. Drugim rečima, logika modernog evropskog kolonijalizma potaknutog eksploatacijom stranih resursa i širenjem ekonomskog tržišta, naročito putem trgovine, uticala je da se na sličan način objasni slučaj antičke grčke kolonizacije.

²⁷ Literatura koja se odnosi na pomenuta pitanja je prilično obimna, tako da su ovde izdvojeni samo neki od preglednih radova koji sumiraju uvide do kojih se tim putem došlo: Gosden, C. *Archaeology and Colonialism: Cultural Contacts from 5000 BC to the Present*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004, 60–72; Stein, G. J. (ed.) *The Archaeology of Colonial Encounters: Comparative Perspectives*. Santa Fe: School of American Research Press, 2005, 1–29; Dietler, M. „The Archaeology of Colonization and the Colonization of Archaeology: Theoretical Challenges from an Ancient Mediterranean Colonial Encounter”. In: Stein, G. J. (ed.) *The Archaeology of Colonial Encounters: Comparative Perspectives*. Santa Fe: School of American Research Press, 2005, 33–68; Бабић, С. *Грци у грцију*. Београд: Клио, 2008; Momrak, K. „The Myth of the Metropolis: Colonization, Cosmopolitanism and its Consequences”. In: Knoblauch, A. M. and T. Papillon (eds) *The Mythology and Iconography of Colonisation: A Special Themed Issue of Electronic Antiquity* 11.1., 2007, 169–190; Domínguez, A. J. „The Origins of Greek Colonisation and the Greek Polis (some observations)”. *Ancient West & East* 10 (2011), 195–207; Malkin, I. „The Greek Colonisation: The Right to Return”. In: Donnellan, L., Nizzo, V. and G. J. Burgers (eds) *Conceptualising Early Colonisation*. Rome: Belgisch Historisch Instituut te Rome, 2016, 27–51; Tsatskhladze, G. R. „Revisiting Ancient Greek Colonisation”. In: Tsatskhladze, G. R. (ed.) *Greek Colonisation. An Account of Greek Colonies and Other Settlements Overseas* vol. 1. Leiden–Boston: Brill, 2006, xxxiii–lxxxiii.

Pošto su u drugoj polovini 20. veka napisani neki od ključnih radova koji su doveli u pitanje i relativizovali ulogu i značaj trgovine u razvoju grčkog polisa, došlo se do stanovišta da je ekonomski princip antičkog društva bio baziran na ekonomskoj samodovoljnosti, pre nego na trgovini.²⁸ Ako je ideal bio podmirivanje osnovnih životnih potreba u okviru sopstvene proizvodnje, onda to isključuje izrazitu zavisnost od materijalnih resursa koji bi poticali s drugog mesta, odnosno iz kolonija. Osim lokalne poljoprivrede, čiji je značaj za život svakog grčkog polisa bio znatno veći nego što se to ranije smatralo, sugerise se da je politička ekonomija, u smislu širenja sfere političkog uticaja, bila daleko važniji resurs društvene moći u odnosu na trgovački kapital.²⁹ Princip političke ekonomije, koji je u opštem smislu prepoznatljiv i danas, kao i u doba modernog evropskog kolonijalizma, u antici je specifično naglašen i dolazi do izražaja na polju ritualnih i religijskih aktivnosti, o čemu će biti više reči u nastavku.³⁰ Uzme li se, dakle, u obzir da je ekonomska logika antičkog grčkog društva u izvesnom smislu, ipak, drugačija i specifična u odnosu na ekonomsku logiku uvećanja materijalnog kapitala putem trgovine, onda je za očekivati da se svođenje uzroka grčke kolonizacije na moderne ekonomske principe ne može smatrati sasvim relevantnim.³¹

Za razliku od tradicionalnog pristupa koji kolonizaciju mahom posmatra kao rezultat centralizovane državne politike (polisa) usmerene na ekonomski rast, savremena kritika sugerise da veza s maticom iz koje kolonija potiče nije uvek i u svim okolnostima bila tako centralizovana, kao što ni ekonomski rast nije bio jedini i ključni razlog njenog nastanka.³² Kao što znamo, između više polisa koji pretenduju na status matice (metropolisa) u odnosu na neku koloniju, kao i između same kolonije i pretpostavljene matice, moglo je doći do otvorenog sukoba i razilaženja. Iz toga vidimo da veza između metropolisa i kolonije, iako naglašena u političkom diskursu klasičnog doba, u vreme arhajske kolonizacije verovatno nije bila tako čvrsta i stabilna. Osim toga, istorijski izvori sugerisu da su pojedina naselja formirali kolonisti različitog porekla, kao zajednički poduhvat dva ili više

²⁸ Finley, M. *The Ancient Economy*. London: Chatto & Windus, 1973.

²⁹ Vidal-Naquet, P. *Grčka demokracija u historiji* (prev. F. Cetinić). Čačak: Umetničko društvo Gradac, 2002, 43–75.

³⁰ Malkin, I. *Religion and Colonisation in Ancient Greece*. Leiden – New York – København – Köln: Brill, 1987.

³¹ Morley, N. *Antiquity and Modernity*. Wiley–Blackwell, 2009, 21–47.

³² Momrak, K. „The Myth of the Metropolis: Colonization, Cosmopolitanism and its Consequences”.

polisa, kao i da je u novoformirane kolonije mogao biti uključen i određeni deo lokalne populacije.³³ Na kraju krajeva, grčki polis kao specifična društvena i urbana struktura počinje da se formira i uspostavlja upravo u kontekstu kolonizacije, odnosno nastaje kao integralni rezultat i posledica kolonizacije. Pretpostavlja se da je nastojanje iseljene populacije da međusobno i u kontaktu s lokalnim stanovništvom uspostavi društveni život u novoformiranom naselju potaklo niz društvenih eksperimenata koji su doveli do formiranja polisa.³⁴ Počev od vremena grčko-persijskih ratova i dalje tokom helenizma, polis se razume kao specifično grčki način života, ali u doba njegovog nastanka, u vremenu kolonizacije, još uvek nije postojao nijedan tipično grčki polis, ni u etničkom, ni u političkom smislu.

Pošto je dakle odbačena ideja da arhajske kolonije nastaju kao posledica organizovanog državnog poduhvata kojim se rukovodi iz metropolisa, sve je više dokaza koji idu u prilog tome da se rana kolonizacija odvijala kroz, manje-više individualne poduhvate moćnih i uticajnih pojedinaca.³⁵ Važnost i uloga koju istorijski izvori dodeljuju *oikistu* (predvodniku koji je s najranijim kolonistima osnovao novo naselje) sugerišu da su mnoge kolonije nastale kao privatna inicijativa moćnih pojedinaca, čiji su ugled i autoritet bili dovoljno uticajni da iz postojeće zajednice povedu deo populacije i organizuju novu zajednicu „daleko od kuće”.³⁶ Opšti društveni ambijent arhajskog doba, u kojem vlasništvo nad zemljom postaje ključni uslov političke slobode, dalo je povoda mnogim stanovnicima Mediterana da bolje uslove za život potraže na drugom mestu, u okviru novoformiranih kolonija.³⁷ U isto vreme, moćni i uticajni pojedinci, dovoljno bogati da obezbede sredstva za putovanje, da uspostave prve kontakte i dogovore određene odnose s lokalnom populacijom, da raspodele zemlju, uspostave kult i kalendar, kao i vojsku u slučaju rata, bili su pretežno iz reda aristokratije.

³³ Momrak, K. „The Myth of the Metropolis: Colonization, Cosmopolitanism and its Consequences”, 178–180.

³⁴ Domínguez, A. J. „The Origins of Greek Colonisation and the Greek Polis (some observations)”; Momrak, K. „The Myth of the Metropolis: Colonization, Cosmopolitanism and its Consequences”.

³⁵ Domínguez, A. J. „The Origins of Greek Colonisation and the Greek Polis (some observations)”, 198–199.

³⁶ Malkin, I. *Religion and Colonisation in Ancient Greece*.

³⁷ Malkin, I. „Foreign Founders: Greeks and Hebrews”. In: Mac Sweeney, N. (ed.) *Foundation Myths in Ancient Societies. Dialogues and Discourses*. Philadelphia: University of Pennsylvania, 2015.

DRUŠTVENI ODNOSI I RITUALNE PRAKSE

O pretpostavljenoj ulozi aristokratije u organizovanju i upravljanju kolonizatorskim poduhvatima može, do određene mere, da svedoči i sačuvani mit o osnivaču Budve, tebanskom kralju Kadmu.³⁸ Kadmo je, po poreklu, bio aristokrata, jedan od prinčeva feničanskog grada Tira. Kao mladić, u potrazi za otetom sestrom Evropom, dospo je u Beotiju gde je, po uputstvu delfijskog proročišta, osnovao Tebu. Posle izvesnog vremena, opet posredstvom volje bogova, Kadmo je napustio presto u Tebi i došao je među Enhelejce. Pošto je pomogao Enhelejcima da pobeđe susedne Ilire, Kadmo je postao njihov kralj i u njihovoj zemlji osnovao je Budvu (βουθήνη, Butoa).³⁹ Od ovog Kadma potekao je budući rodonačelnik Ilira (Illyrios) koji je, po jednoj verziji mita, rođen iz braka Kadmove kćerke i lokalnog poglavara, dok ga je u drugoj verziji rodila Kadmove žena Harmonija.

Nemoguće je, naravno, očekivati da je zabeleženi mit direktan vodič za rekonstrukciju događaja koji su se desili u vezi sa osnivanjem Budve, kao što ne možemo objektivno utvrditi vreme na koje se mitovi odnose.⁴⁰ Ipak, može se pretpostaviti da su principi društvenih odnosa koje mitovi opisuju bili poznati i bliski publici kojoj su se mitovi obraćali, ako ne kroz neposredno iskustvo, onda kroz sećanje na neposrednu prošlost. Ako znamo da je arhajski period, mada i kasniji vekovi, naročito karakterističan po produkciji velikog broja mitskih genealogija, onda je za očekivati da su, za savremenike ovog doba, struktura i dinamika društvenih odnosa u koje stupaju Kadmo i Enhelejci, bili mogući i verovatni. Na taj način, mitski događaji između Kadma i Enhelejaca mogu poslužiti kao osnov za formulisanje potencijalnog opšteg modela (svakako ne jedinog) po kojem su se odvijali društveni odnosi u kontekstu kolonizacije.

³⁸ Najpoznatije verzije ovog mita sačuvane su u Euripidovoj tragediji *Bakhe* (oko 408. godine p. n. e.) i u Ovidijevom epu *Metamorfoze* (8. godina p. n. e.). Osim toga, mit prepričavaju Herodot (5. vek p. n. e.), Apolonije Rodski (3. vek p. n. e.), Pseudo-Skimnos (1. vek p. n. e.), Strabon (1. vek p. n. e.), Diodor (1. vek p. n. e.), Plinije Stariji (1. vek) i drugi.

³⁹ Kao grad koji je osnovao Kadmo, Budvu prvi put pominje Filon iz Biblosa (2. vek) u spisu *O gradovima i slavnim ljudima koje je svaki od njih othranio*. To delo nije sačuvano, ali o njemu znamo na osnovu Stefana Bizantinca (6. vek) koji se, pišući o poreklu grada Budve, poziva na Filona. V: Katičić, R. „Enhelejci”.

⁴⁰ Tumačenje mita o Kadmu iz perspektive istoriografskog pristupa, v: Kaljanac, A. „Legenda o Kadmu i problem porijekla Enhelejaca”.

U mitu je sačuvano sećanje na Kadmov dolazak među Enhelejce, ali se ime ili titula nekog njihovog vođe koji ih predvodi i zastupa u trenutku susreta ne pominje. Ipak, na osnovu pominjanja braka koji je sklopljen između Kadmove kćerke i lokalnog vladara,⁴¹ ima osnova za pretpostavku da je prilikom pomenutog susreta postojao lokalni predstavnik zajednice, neki poglavar ili vladajuća porodica. Prihvatanje Kadma za kralja od strane Enhelejaca, sudeći prema etnografskim i istoriografskim analogijama, odgovara određenom vidu političke ekonomije u kojoj koncept „kralja stranca” ima specifično značenje.⁴² Kralj nije apsolutni autoritet i suveren koji poseduje zemlju i ljude, nego je jedna od strana „društvenog ugovora”, koji se ostvaruje stupanjem u srodničke veze s predstavnicima lokalne populacije. Praktična i očigledna korist od takvog ugovora mogla je biti, iz perspektive Enhelejaca, pobjeda u ratu sa susedima, dok je kralj-stranac, stupajući u srodničke odnose s lokalnom populacijom, sebi mogao obezbediti prostor za osnivanje novih naselja u kojima će, kasnije, biti poštovan i priznat kao „osnivač grada”.

Iako nema osnova tvrditi da su se opisani događaji istovetno odvijali u slučaju Budve, sve pomenuto sugerije da se rana (arhajska) kolonizacija odvijala u segmentarnom/heterarhičnom društvenom poretku, odnosno u mreži društvenih odnosa koji su uspostavljeni između više ili manje društvenih struktura ili segmenata (npr. porodica, gazdinstava, srodničkih i plemenskih grupa, ratničkih bandi, sela i gradova).⁴³ Hijerarhijska struktura u okviru pojedinačnih segmenata vrlo je prosta i zasniva se na vladajućoj eliti (aristokratiji, oličenoj u „glavama” porodice, plemenskim prvacima, ratničkim vođama, poglavarima, kraljevima i sl.) i ostatku zajednice koji, bez obzira na statusne, rodne i druge međusobne razlike, mahom dele istu sudbinu, provodeći vreme u poljoprivrednoj proizvodnji, kućnoj i zanatskoj radinosti, privatnim i porodičnim odnosima i ratnim nedaćama. I dok je ovaj deo populacije društvenim angažmanom i svakodnevicom mahom vezan

⁴¹ Higinus, Avgustov savremenik od kojeg su preostali određeni fragmenti mitologije. V: Grevs, R. *Grčki mitovi*. Beograd: Familet, 2002, 161–162.

⁴² Graeber, D. and M. Sahlins. „Introduction”. In: *On Kings*. Chicago: HAU Books, 2017, 1–23.

⁴³ Mele, A. „How Archaic Greek Colonisation Developed and What Forms It Took”. In: Knoblauch, A. M. and T. Papillon (eds) *The Mythology and Iconography of Colonisation: A Special Themed Issue of Electronic Antiquity* 11.1., 2007, 1–12; Crumley, C. L. „Heterarchy and the Analysis of Complex Societies”. In: Ehrenreich, R. M., Crumley, C. L. and J. E. Levy (eds) *Heterarchy and the Analysis of Complex Societies*. Archaeological Papers of the American Anthropological Association 6 (1995), 1–5.

za lokalno mesto i zajednicu s kojom živi, društvena elita, tj. aristokratija, ta je preko koje različiti segmenti uspostavljaju međusobne veze i stupaju u međusobne odnose. S tim u vezi, važna odlika pretpostavljenog, heterarhičnog poretka jeste to što međusobni odnosi i dinamika između različitih društvenih segmenata počivaju na relativno ujednačenoj, horizontalnoj, raspodeli moći. Iako je u određenim okolnostima moguće da se pojedinac ili grupa nametnu kao apsolutni autoritet, takve vladavine su, po pravilu, kratkoročne i nestabilne, pošto uvek postoji mogućnost raskidanja veze s jednim i uspostavljanja veze s nekim drugim segmentom. Druga važna osobina segmentarnih sistema je da pojedinačni društveni segmenti teže ekonomskoj samodovoljnosti, odnosno nastoje da osnovne egzistencijalne potrebe obezbede putem sopstvene poljoprivredne i zanatske proizvodnje. Ipak, to ne znači da su ovakve zajednice apsolutno samostalne. Naprotiv, uspostavljanje međusobnih odnosa i saradnje među različitim segmentima od ključne je važnosti, s obzirom na to da se tim putem obezbeđuju zajednički interesi u slučaju eksploatacije i raspodele vitalnih resursa, odbrane od zajedničkog neprijatelja ili neke prirodne nepogode. Mehanizam za uspostavljanje i održavanje mreže međusobnih odnosa odvija se preko srodničkih odnosa, ratničkih saveza, međusobnih gostoprimstava, raznoraznih bratstava i kumstava, u koje stupaju aristokratski predstavnici raznih društvenih segmenata.

Da je društveni poredak u kojem se odvijala kolonizacija počivao na segmentarnoj društvenoj strukturi u kojoj politička ekonomija ima ključnu ulogu, može do izvesne mere da sugeriše i sačuvani mit o osnivaču Budve, tebanskom kralju Kadmu. Srodnički odnos koji predočava mito Kadmu jedan je od tipičnih načina kojim društveni segmenti uspostavljaju međusobne veze u ovakvoj vrsti poretka.⁴⁴ U osnovi, srodnički odnosi (bilo da su fiktivni ili stvarni) služe da se, preko aristokratskih predstavnika, uspostave veze među precima, odnosno da se kreira zajedničko poreklo i genealogija. Tim putem, društvena elita, zapravo, uspostavlja kontrolu nad ritualom predaka, od kojih, u ovakvoj vrsti političke ekonomije, zavisi mnogo toga važnog za život zajednice.⁴⁵ Ritualne razmene darova i ritualne gozbe, praćene kreiranjem mitskih genealogija su, sudeći prema poznatim podacima, uobičajene ritualne prakse koje se u takvim prilikama izvode.⁴⁶

⁴⁴ Vidal-Naquet, P. *Grčka demokratija u historiji*, 49.

⁴⁵ Graeber, D. and M. Sahlins. „Introduction”; Malkin, I. „Foreign Founders: Greeks and Hebrews”, 25.

⁴⁶ Бабић, С. *Поїлаварсїво и йолис*. Београд: Балканолошки институт САНУ, 2004, 58–62; Dietler, M., „Theorising the Feast. Rituals of Consumption, Commensal

Ako smo, na ovaj način, delimično približili društveni poredak iz vremena arhajske kolonizacije, potrebno je dodati da je, u predstojećim vekovima klasičnog i helenističkog doba, pritisak nižih društvenih statusa postajao sve izraženiji, tako da se i opisani model kontrole rituala predaka od strane društvenih elita vremenom menjao i prilagođavao novonastalim istorijskim okolnostima. Ipak, bez obzira na varijacije uslovljene istorijskim kontekstom, može se smatrati da je privilegovani odnos s precima ostao primarni izvor društvene moći i statusa za sve one koji jesu ili pretenduju da postanu aristokratija. Osim za elitu, preci su, međutim, bili podjednako bitni i ostatku zajednice. Ono što bismo, anahrono govoreći, nazvali ekonomskim uspehom zajednice (npr. uspešna žetva, bogatstvo i plen stečeni u ratu ili u lovu), prosperitet (npr. zdravlje, ratni uspeh) i identitet zajednice, smatraju se, u takvom kulturnom okviru, prevashodno posledicom uspešno uspostavljenog odnosa s precima (mada i drugim metaosobama)⁴⁷ koji određuju ishod ljudske sudbine.

LOKALNI I DRUGI MITSKI PRECI

Opisani heterarhični poredak u kojem su, kako se može pretpostaviti, nastajali gradovi poput Budve sugeriše da je osećaj kolektivnog identiteta i porekla kod stanovnika takvih naselja bio mahom lokalnog karaktera, vezan za neposrednu zajednicu i za pretke koji su je osnovali. O tome govori i to što je ideal života u polis, shvaćenom kao relativno malo zajednici punopravnih i jednakih muškaraca, inače formiran u vreme kolonizacije, ostao podjednako poželjan i tokom kasnijih vekova. Uprkos realnim istorijskim i političkim promenama koje je najavilo doba Aleksandra Makedonskog, polis je, za mnoge stanovnike Mediterana, ostao ključno uporište porekla i kolektivnog identiteta. Mi, naravno, nemamo direktne dokaze da je zajednica u Budvi osnovana kao polis u političkom

---

Politics and Power in African Contexts". In: Dietler, M. *Feasts. Archaeological and Ethnographic Perspectives on Foods, Politics and Power*. Washington–London: Smithsonian Institution Press, 2001, 64–115; Hayden, B. „Funerals as Feasts: Why are they so important?”.

⁴⁷ U ovakvom kulturnom kontekstu ljudske zajednice se smatraju delom jednog višeg „kosmičkog” hijerarhijskog poretka naseljenog bićima, poput bogova, predaka, duhova, demona, prirodnih sila, nemani i uopšte „metaosoba” koje poseduju ljudske attribute, ali i nadljudske moći koje, kao takve, određuju tok ljudske sudbine (Graeber, D. and M. Sahlin. „Introduction”, 2).

smislu, niti da li je naseljena još tokom arhajskog perioda, ali nam analiza šireg konteksta dozvoljava da pretpostavimo da je, kao i većina drugih zajednica u o kruženju, baštinila, pre svega, svoj lokalni identitet i sećanje na lokalnog pretka osnivača. Kao što smo prethodno videli, veza s precima, na kojoj se bazirao identitet lokalne zajednice, služila je da legitimiše društveni poredak u okviru zajednice, ali i da potvrdi odnose i granice prema drugima zajednicama u okruženju.⁴⁸

Identifikovana uniformnost u načinu izvođenja posmrtnog rituala na budvanskoj nekropoli, u čijem središtu je bilo konzumiranje pića i hrane, mogla je, pod određenim okolnostima, biti u vezi s iskazivanjem lokalnog identiteta povezanog s precima. Pod pretpostavkom da je zajednica svoj odnos s precima, osim posredstvom ritualnog izvođenja mitskih genealogija, održavala i putem periodične ritualne gozbe, onda bi se setovi za konzumiranje hrane i pića, kao redovni deo pogrebnih priloga, mogli tumačiti kao svojevrsne insignije veze s precima, odnosno s lokalnom zajednicom koja je pretke nasledila. Da bi se o tome detaljno i argumentovano raspravljalo, bilo bi neophodno poduzeti niz novih specifičnih analiza nad ostacima s budvanske nekropole, što je, s obzirom na dostupne podatke, ovom prilikom, ipak, nemoguće izvesti.

Da li je Kadmo o kojem je sačuvano sećanje u grčkom mitu bio onaj predak oko kojeg se formirao identitet zajednice u Budvi, ostaje diskutabilno, iako je verovatnije da Kadmo nije bio ni jedini, ni najvažniji među precima. Kreiranje mitskih genealogija u vreme kolonizacije, mada i tokom kasnijih vekova, bio je opšteprihvaćen način da se, između postojećih, lokalnih predaka (kao i drugih lokalnih duhova, heroja i bogova) i novopridošlih „stranaca” uspostavi međusobno prepoznavanje, potvrđivanje i povezivanje u zajednički predački kontinuum.⁴⁹ Specifična forma političke ekonomije, karakteristična za ovo vreme, omogućavala je da se u određenim istorijskim i političkim okolnostima postojeća linija predaka proširi i obuhvati i ponekog „stranca”. Stoga brojne grčke genealogije u kojima preci dolaze „sa strane”, odnekuda, izdaleka, ukazuju na realne istorijske okolnosti iz vremena arhajske kolonizacije kada su stranci-kolonisti i lokalne

⁴⁸ Momrak, K. „The Myth of the Metropolis: Colonisation, Cosmopolitanism and its Consequences”, 171; Braund, D. „The Historical Function of Myths in the Cities of the Eastern Black Sea Coast”. In: *Sur les traces des Argonautes. Actes du 6e symposium de Vani* (Colchide, 22–29 Septembre 1990). Besançon: Université de Franche-Comté, 1996, 11–20.

⁴⁹ Malkin, I. „Foreign Founders: Greeks and Hebrews”, 26, 28–29.

zajednice uspostavljali međusobne veze i odnose posredstvom predaka. Mit o Kadmu u osnovi pripada istoj tradiciji, s tim da su vreme i kontekst njegovog formiranja, ipak, nešto drugačiji i specifični u odnosu na doba arhajske kolonizacije.

Mit o Kadmu, po strukturi i sadržaju, može se svrstati u zasebnu kategoriju grčkih mitova o „etničkim strancima” karakterističnim po tome što lokalnoj populaciji donose neko naročito znanje (npr. pismo) ili veštinu (npr. metalurgiju), osnivaju gradove ili, ukratko, šire civilizaciju.⁵⁰ Kadmo je, kao što se zna, pre Budve osnovao niz drugih grčkih gradova, između ostalog čuvenu Tebu, a osim toga bio je prvi koji je Grcima preneo znanje o feničanskom alfabetu, s obzirom na to da je po poreklu i sam bio Feničanin.⁵¹ Osim Kadma, slične mitske genealogije vezane su za Dana-ja, poreklom iz Egipta ili Pelopa, poreklom iz Frigije. Ovi „stranci”, kao što vidimo, potiču i dolaze iz drugih (nehelenskih) kultura i tradicija, u odnosu na koje je, počev od vremena grčko-persijskih ratova, počela da se formira ideja o tipično grčkom načinu života i grčkim običajima. Istorijske okolnosti vezane za grčko-persijske ratove i nastupajuće doba helenizma doveli su do artikulisanja i uspostavljanja identitetske razlike između grčke kulture kao svojevrsne „civilizacije” u odnosu na „varvarski” način života.⁵² U procesu formiranja i artikulisanja ideje o civilizacijskom značaju grčke kulture bilo je neophodno da se obezbedi legitimitet predaka, odnosno da se grčka kultura nadoveže i poveže s precima koji dolaze „sa strane”, koji su samim Grcima prethodno preneli kulturu i ostavili je u nasleđe. Stoga ni ne čudi da je kreiranje i cirkulisanje takvih mitova postalo naročito rasprostranjeno u političkom diskursu počev od 5. veka p. n. e. U nestabilnim društvenim okolnostima helenističkog doba, takve genealogije postale su naročito popularno i korisno sredstvo korišćeno u međusobnim političkim sukobima i nadmetanjima helenističkih kraljeva oko širenja sfere političkog uticaja u širem prostoru Mediterana. S tim u vezi, trebalo bi podsetiti da je predstojeći istorijski trijumf Rima, takođe, praćen kreiranjem mitske genealogije koja je rimskog pretka Eneju povezala s trojanskim, odnosno grčkim poreklom, obezbeđujući tim putem nasledni status i kulturni legitimitet Rima kao nove „civilizacijske” imperije. Kao i Eneja, sličnu ulogu je imao Kadmo u genealogijama koje su objašnjavale

⁵⁰ Malkin, I. „Foreign Founders: Greeks and Hebrews”, 25.

⁵¹ Herodot. *Istorija*, V, 57–61.

⁵² Hall, J. *Hellenicity between Ethnicity and Culture*. Chicago–London: The Chicago University Press, 2002, 172–226.

poreklo pojedinih gradova u vreme helenizma, kada je grčki način života, potvrđen kroz genealogiju s prethodnim velikim kulturama, postajao stvar „civilizacijskog” prestiža. Zbog svega pomenutog, smatra se da takvi mitovi nemaju uporište u realnim istorijskim događajima, nego su više generički, nastali po analogiji i kao produžetak ranije tradicije i običaja – da se postojeći društveni odnosi moći objasne, potvrde i legitimišu kroz kreiranje zajedničkih mitskih genealogija.⁵³

Ako, dakle, mit o Kadmu sagledamo iz perspektive diskurzivnih praksi vremena u kojem se formirao, ispostavlja se da je njegovo povezivanje s Budvom bilo relativno kasnog datuma, vezano za političke pretenzije i ratove iz doba helenizma i ranog Rimskog carstva. Sukobi koji su se u tom periodu odigrali oko dominacije u ovom delu Mediterana, između Makedonije, Rima i ilirskih kraljeva, ukazuju na kontekst u kojem je „grčki način života” postao važno propagandno sredstvo u međusobnim borbama političkih elita. Stoga se može pretpostaviti da je Kadmo prepoznat kao jedan od predaka u kontekstu u kojem se artikuliše, širi kulturni identitet i pripadnost Budve helenskoj kulturi i helenskom načinu života, dok su, u nekim drugim prilikama i neposredno pre ovog perioda, stanovnici Budve verovatno imali i poštovali druge lokalne pretke.⁵⁴ Ovo dolazi još više do izražaja ako uzmemo u obzir da najstariji pouzdani izvor koji Budvu dovodi u vezu s mitskim kraljem Kadmom potiče od Stefana Bizantinca, pisca iz 6. veka, koji je, prema sopstvenom navođenju, ovu informaciju preuzeo od Filona iz Biblosa (2. vek) čije delo *O gradovima i slavnim ljudima koje je svaki od njih othranio* nije sačuvano.⁵⁵ U prethodnim izvorima koji se odnose na Budvu, Kadmo se, međutim, ne pominje. S tim u vezi, ima osnova da se zaključi da je mitski kralj u lokalnu genealogiju o poreklu Budve relativno kasno uvršten u odnosu na vreme formiranja prvobitnog naselja.

⁵³ Malkin, I. „Foreign Founders: Greeks and Hebrews”, 22.

⁵⁴ Moguće indicije o lokalnom kultu predaka na tzv. ilirskom području predočio je u nekoliko svojih radova Aleksandar Stipčević. Po njemu, zmija je bila totemska životinja, odnosno „zaštitnica roda” i „plemenski simbol južnih Ilira”. Pored brojnih predstava zmije koje se nalaze na nakitu i na nošnji, takvo tumačenje temelji se, pre svega, na antičkom grčkom mitu o preklju Illyriosa – rodonačelnika „Ilira”. Više o tome: Stipčević, A. „Kult heroiziranog pokojnika”. U: Benac, A. (ur.) *Duhovna kultura Ilira*. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, 1984, 215–223; Stipčević, A. *Iliri: povijest, život, kultura*, 149–152, 157–158.

⁵⁵ Katičić, R. „Enheleji”. *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine XV*. Sarajevo 1977, 27–28.

ZAKLJUČAK

Ukratko, možemo zaključiti da su stanovnici antičke Budve bili mala zajednica isprepletana porodičnim vezama i odnosima, koja je svoj kolektivni identitet bazirala na lokalnim precima i neposrednom okruženju. Setovi posuđa za hranu i piće koji se pojavljuju kao redovan deo posmrtnog rituala budvanskoj nekropoli mogu se tumačiti kao materijalni trag veze s precima koja se, u ovakvoj vrsti društvenog poretka, uobičajeno iskazuje kroz zajedničke ritualne gozbe. Osim toga, specifična forma političke ekonomije, karakteristična za ovo vreme, omogućavala je da se, po potrebi, u postojeću zajednicu predaka uvrste novi članovi koji dolaze „sa strane”. Posredstvom takvih predaka uspostavljane su društvene veze i odnosi s okruženjem i s tim u vezi mogao se formirati osećaj šireg kolektivnog identiteta i pripadnosti određenoj regionalnoj grupi, (nad)plemenskoj zajednici (npr. Ilira), ratničkom savezu i sl., u zavisnosti od prilike do prilike. S tim u vezi, postoje indicije da su se stanovnici Budve u vreme helenizma i kasnije tokom rimskog perioda u određenim okolnostima poistovećivali i sa širom kulturnom zajednicom Helena. S obzirom na to da je u vremenu za koje se neposredno vezuju arheološki ostaci iz Budve postojala izvesna samosvest o opštegrčkom kulturnom identitetu u širem prostoru Mediterana, ima razloga da se pretpostavi da je društveni ideal života u polisima (percipiran kao grčki običaj) uticao da stanovnici Budve „helenske običaje” počnu da percipiraju kao jedan od aspekata sopstvenog identiteta. S tim u vezi, mitska tradicija vezana za Kadma mogla bi se tumačiti kao diskurzivni trag šireg kulturnog identiteta stanovnika Budve iz doba helenizma i kasnije rimske epohe, što ne znači da su uloga i značaj lokalnih i drugih predaka izgubili na značaju.

KO SU BILI STANOVNICI ANTIČKE BUDVE?

grob	keramičko posude	metalno posude	nakit i delovi nošnje	oružje	ratna oprema	strigil	balzamarijum	svetiljka	figurina	novac
1/1	x	x								
2/1	x	x	x	x	x	x	x			
3/1	x						x			
4/1	x									
1	x						x	x	x	
2	x			x			x			
5			x	x						
6	x	x	x	x	x		x		x	
90	x	x	x	x			x		x	
XIX	x	x								
XXIV/1	x			x		x	x			
XXIV/2	x		x	x	x		x			
XXVIII	x		x				x			
XXIX	x			x			x	x		
XXIXa	x						x			
XXIXb	x	x	x				x			
XXX	x			x			x			
XXXII	x		x				x			
XXXIII	x		x				x	x		
XXXIV	x			x			x			x
XXXVa	x			x			x		x	
XXXVb	x		x	x			x			
199	x								x	
XXXVII	x		x				x			
XXXVIII	x						x		x	
XL	x	x		x			x	x		
XLI	x						x			
XLII	x	x						x		
XLIV	x		x	x			x			
XLV	x		x				x		x	
LIV	x	x	x	x		x	x			
	97%	38%	45%	48%	9%	9%	80%	16%	22%	3%

Tab. 1. Zastupljenost pojedinih vrsta predmeta

grob	skifos	pehar	oinohoa	krčag	bokal	laginos	pelika	amfora	krater	zdela	zdelica	tanjir	posude sa horiz. drškom	gutus	piksida	broj individua
1/1		2				1			1	1	1	1				1 (m)
2/1	1	2						1						2	1	5
3/1	1		1	1			3			1	5	5	2	1	1	bez
4/1	1	1		2						1	1	2			1	1
1	2		2							1	1					1
2					1					2		1		1		1(d)
5																1
6	1						1						2			1
90	2	1						1	1	1						3
XIX															1	1
XXIV/1	2			2	2			2		8	4	4		2	1	3
XXIV/2	3			1	3			2		16	4	6		6	3	3
XXVIII		4			2					2		1				4
XXIX*							1			4			1	1		bez
XXIXa	1							1		2					1	4

grob	skifos	pehar	posude za ispijanje tečnosti (zbir)	broj individua
1/1		2	X	1 (m)
2/1	1	2	X	5
3/1	1		X	bez
4/1	1	1	X	1
1	2		X	1
2				1 (d)
5				1
6	1		X	1
90	2	1	X	3
XIX				1
XXIV/1	2		X	3
XXIV/2	3		X	3
XXVIII		4	X	4
XXIX*				bez
XXIXa	1		X	4
XXIXb		1	X	3
XXX	3		X	2
XXXII	1	1	X	3
XXXIII				1
XXXIV	2	1	X	2
XXXVa	1		X	1 (d)
XXXVb	1		X	1
199		1	X	1 (d)
XXXVII	1		X	2 (m)
XXXVIII	3		X	1 (m)
XL	3	1	X	3 (m)
XLI		2	X	2
XLII	2		X	1
XLIV	3		X	2
XLV	2		X	1
LIV		2	X	4
	61%	36%	84%	

Tab. 3. Zastupljenost posuda za ispijanje tečnosti

KO SU BILI STANOVNICI ANTIČKE BUDVE?

grob	oinohoe	krčag	bokal	lagnos	pelika	amfora	krater	zbir	broj individuala
1/1				1			1	X	1 (m)
2/1						1		X	5
3/1	1	1			3			X	bez
4/1		2						X	1
1	2							X	1
2			1					X	1 (d)
5									1
6					1			X	1
90						1	1	X	3
XIX									1
XXIV/1		2	2			2		X	3
XXIV/2		1	3			2		X	3
XXVIII			2					X	4
XXIX*					1			X	bez
XXIXa						1		X	4
XXIXb						1		X	3
XXX									2
XXXII						2		X	3
XXXIII				1	1			X	1
XXXIV		2			1			X	2
XXXVa		1						X	1 (d)
XXXVb	1			1				X	1
199									1 (d)
XXXVII		2			2			X	2 (m)
XXXVIII	3							X	1 (m)
XL			1			1		X	3 (m)
XLI									2
XLII					1			X	1
XLIV			2					X	2
XLV									1
LIV				1				X	4
	12%	21%	18%	12%	21%	24%	6%	80%	

Tab. 4. Zastupljenost posuda namenjenih čuvanju, pripremi i prenošenju tečnosti

grob	posude za ispijanje tečnosti	posude za pripremu i čuvanje tečnosti	posude za tečnost (zbir)
1/1	X	X	X
2/1	X	X	X
3/1	X	X	X
4/1	X	X	X
1	X	X	X
2		X	X
5			
6	X	X	X
90	X	X	X
XIX			
XXIV/1	X	X	X
XXIV/2	X	X	X
XXVIII	X	X	X
XXIX*		X	X
XXIXa	X	X	X
XXIXb	X	X	X
XXX	X		X
XXXII	X	X	X
XXXIII		X	X
XXXIV	X	X	X
XXXVa	X	X	X
XXXVb	X	X	X
199	X		X
XXXVII	X	X	X
XXXVIII	X	X	X
XL	X	X	X
XLI	X		X
XLII	X	X	X
XLIV	X	X	X
XLV	X		X
LIV	X	X	X
	84%	80%	93%

Tab. 5. Zastupljenost posuda za tečnost

Doc. Dr Zorica Kuzmanović
Department of Archaeology
Faculty of Philosophy University of Belgrade
Belgrade, Serbia

WHO WERE THE INHABITANTS OF ANCIENT BUDVA?

Abstract. The jubilee dedicated to the anniversary of the archaeological discovery of the ancient necropolis in Budva is the opportunity to perceive and revise the phenomena and processes established in the past, i.e. the results of the previous researches, in order to expand the knowledge about them based on the modern scientific methods and prospects. From the first archaeological research in Budva to the present day the archaeology has developed and changed in all aspects, theoretical, methodological and interpretative, and therefore it is likely that some of the initial research results are to be critically reviewed and re-examined so as to open up for formulating new research questions and interpretations of the past of this area. In this context, this paper aims to re-examine and problematize the previous conclusions and assumptions about the first inhabitants of Budva, and based on the modern approach and knowledge offers another angle of interpretation. Unlike the traditional culture-historical approach whose key methodological procedure uses the ethnic-cultural attribution of the findings, the contemporary perspective for solving this dilemma requires the account of social and cultural aspects that the identity of the ancient Budva inhabitants could be based on. Only after explaining the broader social and cultural context of the period when the settlement of Budva was formed, it would become more clear how the archaeological findings from its necropolis could help answer the question – who were the inhabitants of ancient Budva.

Keywords: ancient Budva, funerary remains, mortuary rituals, myth of Cadmus, collective identity, cult of ancestors

Izdavač
JU Muzeji i galerije Budve

Za izdavača
Mr Lucija Đurašković

Lektura i korektura
Miroslav Karović
Milena Davidović, MA

Prevod, lektura i korektura (engleski)
Milica Stanić Radonjić, MA
Marijana Martinović
Ksenija Dunjić · Dave Calcutt

Fotografije Simpozijuma
Miroslav Grubić

Štampa
Obodsko slovo, Podgorica

Tiraž
300

CIP – Каталогизација у публикацији
Национална библиотека Црне Горе, Цетиње

ISBN 978-86-433-0099-2
COBISS.CG-ID 19500292

[...] Radovi koje sam pozitivno ocijenio prilično su raznovrsni kako po pristupu obradi tako i u teoretskom, vremenskom, tematskom, tipološkom i prostornom smislu. U svakom slučaju ovaj zbornik predstavlja značajan doprinos u poznavanju antičke Budve a i Crnogorskog primorja u razdoblju od željeznog doba pa sve do kasne antike. U raznim radovima iz zbornika izviru podaci o povijesti arheoloških istraživanja u Budvi (neki se često ponavljaju što je neizbježno), pa će jednom biti dobro iz svih njih napraviti jedan pouzdan pregled dosadašnjih iskopavanja.

*Iz recenzije dr Branka Kirigina,
arheologa is Splita*

[...] Budva se otkrićem antičkih nekropola 1938. godine našla na svjetskoj mapi arheoloških otkrića, što je tada bilo izuzetno značajno za mali grad od 700 stanovnika u kome se život odvijao dominantno unutar zidina Starog grada. Zbornik *Antička Budva*, koji je rezultat istoimenog međunarodnog multidisciplinarnog naučnog simpozijuma po pozivu Javne ustanove Muzeji i galerije Budve, daje nemjerljiv doprinos afirmaciji budvanske antičke prošlosti i baštine i predstavlja vrijednu ostavštinu za buduća naučna istraživanja i valorizaciju ovog grada.

*Iz recenzije dr Miroslava Luketića,
istoričara iz Budve*

ISBN 978-86-433-0099-2

9 788643 300992